

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**  
**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**ВНУТРІШНІХ СПРАВ**  
*Кафедра педагогіки та психології, факультет № 3*

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ**  
**ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**  
із навчальної дисципліни  
**«СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ»**  
обов'язкова компонента  
освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти  
**Психологія (практична психологія)**  
**за спеціальністю 053 «Психологія»**  
**галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»**

**Харків 2023**

**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Науково-методичною радою  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
Протокол від 30.08.2023 № 7

**СХВАЛЕНО**

Вченою радою факультету № 3  
Протокол від 29.08.2023 № 8

**ПОГОДЖЕНО**

Секцією науково-методичної ради  
з гуманітарних та соціально-  
економічних дисциплін ХНУВС  
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології (Протокол від 29.08.2023 № 13)

**Розробник:**

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3, кандидат педагогічних наук, доцент **Павло ЧЕРВОНІЙ**.

**Рецензенти:**

1. Доцент кафедри соціальної психології ХДАК, кандидат психологічних наук, доцент **Ігор ВІДЕНЕСЬ**.
2. Професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3, кандидат психологічних наук, доцент **Світлана ХАРЧЕНКО**.

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами  
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 3							
Тема № 1. Конфлікт як соціальне явище. Історія розвитку наукових досліджень конфлікту.	14	2		2		10	екзамен
Тема № 2. Концепції політичних конфліктів в умовах глобалізації.	14	2		2		10	
Тема № 3 Основи управління конфліктами.	14	2		2		10	
Тема 4 Структура і функції політичних конфліктів.	14	2		2		10	
Тема 5 Політичний конфлікт як прояв соціальної напруги і різновид соціального конфлікту.	14	2		2		10	
Тема 6 Конфлікти в сфері влади. Соціально-психологічні аспекти громадянської непокори.	14	2		2		10	
Тема 7 Технології державного управління конфліктами. Правові механізми вирішення міжнародних політичних конфліктів	18	4		4		10	
Тема 8 Особливості аналізу сучасних політичних конфліктів.	18	4		4		10	
Всього	120	20		20		80	

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами  
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю	
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття		Самостійна робота
Семестр № 3							
Тема № 1. Конфлікт як соціальне явище. Історія розвитку наукових досліджень конфлікту.	20	2				16	екзамен
Тема № 2. Концепції політичних конфліктів в умовах глобалізації.	20	2		2		16	
Тема № 3 Основи управління конфліктами.	4					4	
Тема 4 Структура і функції політичних конфліктів.	18	2				16	
Тема 5 Політичний конфлікт як прояв соціальної напруги і різновид соціального конфлікту.	20	2		2		16	
Тема 6 Конфлікти в сфері влади. Соціально-психологічні аспекти громадянської непокори.	16					16	
Тема 7 Технології державного управління конфліктами. Правові механізми вирішення міжнародних політичних конфліктів	10			2		8	
Тема 8 Особливості аналізу сучасних політичних конфліктів.	12	2		2		10	
Всього	120	10		8		102	

**1. Методичні вказівки до практичних занять**

**Практичне заняття №1 Тема № 1. Конфлікт як соціальне явище. Історія розвитку наукових досліджень конфлікту.**

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про соціальні та політичні конфлікти.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія.

**Навчальні питання:**

1. Визначення та сутність конфлікту. Мета, роль, завдання конфліктології.

2. Ранні та загальнонаукові погляди на конфлікт та проблема конфлікту в епоху Відродження та Просвітництва.

3. Політичні конфлікти у політико-філософській думці XIX – початку XX ст.

4. Політичні конфлікти в соціології др. пол. XIX – поч. XX ст.

### **Література**

Основна: 1 (с. 13-18), 2 (с. 12-15), 3 (с. 45-54).

Допоміжна 2 (с. 25), 3 (с. 10-12), 4 (с. 45-87).

### **План проведення заняття:**

I. Вступ.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Відповідаючи на перше питання, **«Визначення та сутність конфлікту.**

**Мета, роль, завдання конфліктології»** здобувачі вищої освіти повинні ознайомитися у загальному вигляді під **конфліктом** розуміється складне багаторівневе явище, ключовим елементом якого є **протиріччя**. Лежачі в основі цього явища протиріччя пов'язані з гостро емоційними переживаннями. Але наявність самого протиріччя ще не означає, що конфлікт відбувся. Практично кожного дня ми з вами, як і мільйони інших людей, переживаємо безліч протиріч, більшість з яких, між тим, не призводить до конфліктів.

У закордонній психології існує традиція розглядати конфлікт як взаємовиключні, несумісні з діяльністю цілі, як невідповідність пізнавальних структур – ідей, думок, життєвих планів (когнітивна психологія), а також у рамках мотиваційної концепції – як відхилення від «норми», вихід особистості зі стану рівноваги.

У вітчизняній (радянській та пострадянській) психології спостерігається визначення конфлікту з позиції системного підходу.

Звертаючись до історії, потрібно відзначити, що термін «конфлікт» походить від латинського терміна *conflictus* і означає зіткнення сторін, думок, сил. Саме зіткнення, а не протиріччя. Тому однією з основних ознак конфлікту є реальна боротьба двох або більше сторін за будь-які ресурси, владу, статус, повагу, матеріальні цінності (землю, гроші, будинок) та ін.

Наука має досить велику кількість визначень конфлікту. Як правило, його сутність визначається через протиріччя як найбільш загальне поняття. Протиріччя, протилежності, розходження – це необхідні, але не достатні умови конфлікту. Протилежності і протиріччя перетворюються в конфлікт, коли починають взаємодіяти сили, що виступають їхніми носіями.

Отже, **конфлікт – це демонстративний прояв об'єктивних і суб'єктивних протиріч, що виявляється в протиборстві сторін – учасників протиріччя.**

Відповідаючи на друге питання, **«Ранні та загальнонаукові погляди на конфлікт та проблема конфлікту в епоху Відродження та Просвітництва»** здобувачі вищої освіти повинні ознайомитися з основним змістом поняття «конфлікт» на життя суспільства і співвідношення сил у ньому характерний для найперших філософських навчань.

У пам'ятках права, художній творчості й мистецтві **стародавніх часів** розглядаються способи розв'язання конфліктів та шляхи їх попередження. Вже в найдавніших правових актах (закони Ману, Хаммурабі та ін.) спостерігаємо дві тенденції: з одного боку, спроба запобігати конфліктам, з іншого — справедливо вирішувати їх із застосуванням юридичних процедур.

Століттями кращі уми людства намагалися аналізувати природу конфлікту, створювали теоретичні моделі безконфліктного суспільства і навіть прагнули втілити їх у життя. Один із перших видатних мислителів Конфуцій пов'язував виникнення конфліктів з нерівністю людей, порушеннями моральності та справедливості. Запобігання конфліктам, на його погляд, мав би слугувати широким комплексом морально-етичних норм і правил поведінки. Неосвіченість і невихованість призводять до порушень у людських взаєминах. “Не роби людям того, чого не бажаєш собі, і тоді у державі й сім'ї не відчуватимуть до тебе ворожнечі”, — заповідав мудрець.

Над природою конфліктів уже замислювалися давньогрецькі філософи.

**Анаксимандр** (бл. 610–547 рр. до н. е.) твердив, що речі виникають із постійного руху “апейрону” — єдиного матеріального начала, що приводить до виокремлення з нього протилежностей, а це означає, що воно конфліктне.

Мислителі античного світу також зверталися до пояснення причин і наслідків конфліктів. Відомі ідеї Геракліта про конфлікти та боротьбу як основу всіх речей, незаперечну умову суспільного життя. Аналізуючи воєнну форму конфлікту, він удається до оцінки її соціальних наслідків: “Війна — батько усього і цар усього. Одним вона визначила бути багатими, іншим — простими людьми, одних зробила рабами, інших — вільними”.

Сократ говорив про необхідність правомірними ненасильницькими засобами уникати несправедливих рішень органів влади.

У проєкті ідеальної держави Платона, конфлікти мали вирішувати суди, яким він приділяє значну увагу. За його влучним висловом, “кожна держава перестане бути державою, якщо суди в ній не влаштовано належним чином”.

Аристотель джерелами конфліктів вважав нерівність людей, домінування несправедливого начала над справедливим, надмірне вивищення одних та приниження інших, а також негативні людські якості (нахабність, страх, зневагу тощо). Основна причина політичних конфліктів, за Аристотелем, — бажання державних діячів піклуватися передусім про себе, а вже потім про потреби держави та підданих. Саме звідси виникає тиранія й інші хибні державні форми.

Проблема конфлікту в епоху Відродження та Просвітництва

Під значним впливом християнства розвивалися конфліктологічні погляди в період середньовіччя. За вченням Аврелія Августина, єпископа м. Гіппона, що в Північній Африці, людська й божественна історія, яка є водночас протилежною і неподільною, являє собою вічну битву двох царств — Божого й земного. Несправедливий і конфліктогенний сталий порядок Августин вважав “природним”, оскільки він є наслідком гріха і кари Божої.

Відповідаючи на третє питання, **«Політичні конфлікти у політико-філософській думці XIX – початку XX ст.»** здобувачі вищої освіти повинні ознайомитися з теорією взаємозалежності в ліберальних колах Заходу ставала все більш популярною у зв'язку зі зростанням промислового виробництва, мобільності капіталів і розширення торгових зв'язків у другій половині XIX ст. Пацифізм, властивий більшості ліберальних мислителів, знаходив віддзеркалення не тільки в теоретичних розробках і політичних дебатах, але і в політичній практиці XIX ст. З 20-х рр. всюди виникають товариства боротьби за мир.

Наслідки Першої світової війни, незрівняні по кількості жертв і руйнувань з конфліктами XIX ст., змусили лібералів відмовитися від утопічної ідеї вдосконалення соціальних відносин шляхом зміцнення авторитету громадської думки і етичного перевиховання народу. У пошуках раціонального шляху запобігання подальшим конфліктам В. Вільсон виступив з ініціативою щодо створення світової системи колективної безпеки, заснованої на принципах демократизму, свободи, справедливості й гуманізму. У своїй ініціативі В. Вільсон і його аналітична група спиралися на численні проекти про «Вічний мир» XVII-XIX ст. Одночасно він залишався на позиціях близьких до класичного лібералізму XIX ст., продовжуючи вірити у здатність людини до самовдосконалення і покладаючи відповідальність за тогочасний устрій на розумну, зважену ініціативу людей.

На чолі Ліги Націй – праобразі ООН – на думку В. Вільсона, повинен був знаходитися лідер, який не виражає інтереси окремих сил у світі. Він повинен був координувати діяльність усіх держав – членів організації, засновану на демократичних принципах, викладених В. Вільсоном у «Чотирнадцяти пунктах» – квінтесенції досягнень ліберально-пацифістської думки XIX – поч. XX ст.

Відповідно до філософської традиції і вимог епохи в центрі уваги західного лібералізму XIX ст., який звертався до проблеми конфліктів, в першу чергу, знаходилися проблеми війни і миру, соціальної напруги. Послідовно розповсюджувалося вчення про індивідуалізм, приватну власність, спільний інтерес, а головне – здатність людини до самовдосконалення і раціоналізації відносин; ліберали, екстраполюючи свої висновки на систему політичних відносин, прийшли до висновку щодо можливості тривалого і справедливого миру між народами. Єдиним шляхом запобігання руйнівним політичним конфліктам ліберали вважали створення союзу рівноправних демократичних держав, заснованого на системі колективної безпеки.

Період до XIX ст. у історії західноєвропейської політико-філософської і юридичної думки мав лише витоки справжньої соціальної теорії. Багатовіковий досвід масштабних війн, бунтів, повстань і революцій сприяв тому, що основні інтелектуальні зусилля Європи були спрямовані на вирішення проблем насильства в соціальних відносинах. При цьому, розуміння поліса, феодальної общини або держави-нації як єдиного організму, як правило, приводило до ототожнення суті і діяльності окремих індивідів і організованих соціально-політичних груп. Подібну тенденцію можна спостерігати як у середньовічних доктринах про гріховність людини і, як наслідок, недосконалість всієї її діяльності, так і в механістичному розумінні системи балансу сил у XVII—XVIII ст. Конфлікт уявлявся природним і

неминучим наслідком взаємодій між соціальними групами та народами. Проте з давніх часів передчуття існування загальних соціальних законів і постійне наближення до них допомогли людству підійти до передових рубежів самопізнання, які були досягнуті завдяки класичній соціології XIX ст.

Відповідаючи на четверте питання, **«Політичні конфлікти в соціології др. пол. XIX – поч. XX ст.»** здобувачі вищої освіти повинні ознайомитися з Огюсту Конту і його послідовникам у середині XIX ст. соціологія стає самостійною наукою, що дозволяє вивчати окремі елементи соціуму та їх взаємозв'язок, ґрунтуючись на наукових уявленнях про суспільство як цілісну систему. Стало можливим виділення окремих соціальних феноменів у самостійні об'єкти вивчення і концептуалізації. Такі поняття як «війна», «революція», «конфлікт» стали об'єктами теоретичного аналізу, а не просто емпіричними фактами. З цього періоду настає якісно новий етап у вивченні соціальних конфліктів, і подальший розвиток цього напрямку в західній соціології приводить до появи соціології конфлікту як самостійної школи в рамках т.з. «теорій середнього рівня».

Перші соціологи XIX ст., досліджуючи різні аспекти політичного конфлікту, використовуючи різноманітні методи, визначили місце і роль конфлікту в своїх соціально-теоретичних системах. Проаналізувавши цей аспект у спадщині найвідоміших соціологів XIX ст., відомий історик соціології Дж. Александер, прийшов до висновку про те, що співпраця і стабільність є ключем до розуміння соціології Огюста Конта (1798-1857 рр.) і Еміля Дюркгейма (1858-1917 рр.). Навпаки, у вченнях Карла Маркса (1818-1883 рр.), Макса Вебера (1864-1920 рр.) і Вільфредо Парето (1848-1923 рр.) основою соціальних закономірностей і механізмів соціально-історичного розвитку є конфлікт. Ця класифікація творчості вчених, зрозуміло, вельми умовна. Разом з тим, прагнучи виявити підстави соціального буття, всі з вище згаданих авторів, так або інакше, вказували на домінуючий спосіб зв'язку в соціальній структурі суспільства.

Соціальні конфлікти не були б самостійним феноменом і предметом теоретичного інтересу багатьох дисциплін, якби не співвідносилися зі своєю діалектичною парою – консенсусом. Поміж соціологів XIX ст. О. Конт і Е. Дюркгейм були серед тих, хто за всіма соціальними потрясіннями і масштабними конфліктами спробував побачити передумови повернення «золотого століття» – епохи добровільної співпраці людей і мінімальної ролі насильства в суспільних відносинах.

Перший етап творчості О. Конта припадає на 20-і рр. XIX ст. Описуючи сучасне йому суспільство, він вже у ранніх своїх роботах спробував створити базу для подальшого розвитку позитивіського вчення про необмежені можливості розуму й неминучості виникнення нового типу суспільства. Вчений називає це суспільство індустріальним і вважає, що XIX ст. – початок переходу від теологічного й військового суспільства до індустріального. У зв'язку з цим, на думку О. Конта, неминуче повинна була настати криза ідеології груп, які створювали «інтелектуальну й моральну основу громадського порядку».

Розум здатний здійснювати владні повноваження і контролювати процес політичної організації суспільства без застосування насильства. У зв'язку з цим



висновок засновника позитивізму про те, що «війна людей між собою перестає бути переважаючою діяльністю колективів», виглядає абсолютно природним. Разом з тим, сучасну йому епоху О. Конт характеризує як перехідний період. У своїй роботі «План необхідної наукової діяльності для реформування суспільства» (1822 р.) він указує на необхідність корінної, але ненасильницької перебудови суспільства відповідно до принципів соціології позитивізму, які, перш за все, припускають «зведення політики в ранг науки». Розглядаючи проблему соціального насильства у минулому, О. Конт приходить до висновку про те, що конфлікт у «доіндустріальному» суспільстві був необхідним інструментом, який примушував до «впорядкованої праці людей, від природи ледачих і схильних до анархії, щоб виникла єдність Римської імперії, де розповсюдилось християнство, з якого врешті-решт вийде позитивізм».

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття №2 Тема № 2. «Концепції політичних конфліктів в умовах глобалізації».**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Концепції політичних конфліктів в умовах глобалізації»

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Концепції політичних конфліктів 90-х рр. XX ст.
2. Місце і роль конфліктів у моделях пост-біполярного світоустрою
3. Роль і місце конфліктів у ісламських концепціях світопорядку
4. Провокація та дискредитація у конфліктах

#### **Література**

Основна: 1 (с. 13-18), 2 (с. 12-15), 3 (с. 45-54).

Допоміжна 1 (с. 25), 3 (с. 10-12), 4 (с. 45-87), 5 (с. 41-55). 6 (с. 26-27), 7 (с. 56-89), 8 (с. 45-48).

#### **План проведення заняття:**

I. Вступ.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

#### **1. Концепції політичних конфліктів 90-х рр. XX ст.**

На думку російського конфліктолога О. Карміна – автора підручника з конфліктології, на початку 80-х стало очевидним, що спроба створити загальну теорії конфлікту була марною. Одночасно виникла необхідність синтезу накопиченого емпіричного матеріалу і концептуальних напрацювань. У зв'язку з цим намітився перехід щодо використання отриманих знань про конфлікт у сфері політичного, економічного і соціального управління. Почався процес

формування прикладної конфліктології, покликаної розробляти і використовувати механізм розуміння й управління різними видами соціальних конфліктів на різних рівнях. Прикладна конфліктологія намагається інтегрувати й застосувати на практиці досягнення всіх теоретичних шкіл та напрямів, намагаючись пом'якшити суперечності між ними. Крім того, конфліктологія, маючи міждисциплінарне походження, зберігає генетичний зв'язок з багатьма фундаментальними науками.

Серед численних напрямів сучасної конфліктології можна виділити ті, які в більшій мірі можна застосувати до політичних конфліктів.

**Концепції переговорів.** Цей напрям зосереджений на політико-психологічних особливостях конфлікту і шляхах його врегулювання. У центрі його уваги опинилися мистецтво і теорія переговорів, політичне посередництво, зміцнення стабільності. Синтезуючи численні розробки дослідників конфлікту і миру, автори теорій переговорів і посередництва розвивають концепції т.зв. «технологій миру», зосереджуючись на механізмах урегулювання відкритих, перш за все, збройних конфліктів, на структурних характеристиках переговорного процесу, діяльності «третьох сил», які виступають у ролі посередників тощо. При цьому більшість авторів використовує біхевіористський аналіз дій сторін на різних етапах урегулювання або локалізації конфліктних взаємин, залишаючись на позиціях загальної теорії конфлікту.

## **2. Місце і роль конфліктів у моделях пост-біполярного світоустрою**

На нашу думку, можна стверджувати, що крах комунізму і розпад світової соціалістичної системи відбулися надто швидко для того, щоб сучасна політика, дипломатія, бізнес, а також експертне співтовариство змогли виробити зрілі моделі постбіполярного світопорядку. Проте концепції нового світопорядку, запропоновані західними, в першу чергу, американськими експертами і політиками в 90-і рр., відображають реальні тенденції політичного розвитку та виявляють місце й роль конфліктних взаємин на регіональному і глобальному рівнях, навіть якщо власне конфлікт не є об'єктом концептуалізації.

## **Відмінності культурного характеру у конфлікті цивілізацій С. Хантінгтона**

Самюель Хантінгтон – американський фахівець в галузі теорії цивілізацій і політичного розвитку, політолог. Його концепція «зіткнення цивілізацій», яка була представлена в статті під однойменною назвою в авторитетному американському журналі «Foreign Affairs» у 1993 р., стала продовженням дискусії про майбутній світоустрій. С. Хантінгтон відкидає тезу про мирний розвиток в умовах загального торжества демократії і ліберальних цінностей. Навпаки, людство стоїть на порозі нових конфліктів і потрясінь, причини яких криються у відмінностях культурного характеру.

Ключовими суб'єктами майбутніх конфліктів стануть нації і групи, які належать до різних цивілізацій, під якими американський політолог розуміє «культурні спільноти найвищого рангу, найширший рівень культурної ідентичності людей». Разом з тим, цивілізації переживають період зародження, розквіту і занепаду, вони змішуються, розпадаються і в результаті зникають, як це вже неодноразово траплялося в історії.

## **3. Роль і місце конфліктів у ісламських концепціях світопорядку**

На відміну від західної традиції, у випадку з ісламом не доводиться говорити про справжню теорію політичних відносин. У мусульманському політичному дискурсі концепції світопорядку в ХХІ ст., швидше, є невід'ємною частиною ісламу як релігії, політичної ідеології, а також соціально-політичної й духовної практики. Ісламські концепції світопорядку заслуговують на окрему увагу внаслідок того, що вони є альтернативою західним концепціям. Через це вся система ісламських організацій і норм у сучасному світі досить часто є своєрідним дублюванням універсальних (читай – західних за походженням і суттю) міжнародно-правових принципів і міжнародних організацій з поправкою на їх відповідність принципам і канонам ісламу. Так, наприклад, разом із Загальною Декларацією прав людини ООН (1948 р.) прийнята Загальна Ісламська декларація прав людини (1981 р.), комплекс міжнародно-правових актів, спрямованих на боротьбу з тероризмом, дублюється подібним набором документів, прийнятих у рамках Організації Ісламська Конференція. Як ісламські аналоги глобальних міжнародних організацій можна привести Ісламську організацію з освіти, науки і культури (аналог ЮНЕСКО), Ісламську комісію Міжнародного Червоного Півмісяця (аналог Міжнародного Червоного Хреста), Ісламський Банк Розвитку (аналог МБРР) і т.п.

Незважаючи на солідарність у мусульманському світі, іслам не має загальної концепції глобального розвитку. Більш того, на відміну від приведених концепцій західного походження, авторами ідей щодо майбутнього світоустрою в мусульманській суспільно-політичній думці не є вчені або дослідницькі інститути. Сучасне ісламське бачення майбутнього світоустрою знаходить концептуальні риси швидше у викладі релігійних лідерів і політиків-практиків, ніж інтелектуалів. В узагальненому вигляді їх альтернативу глобалізації західної моделі можна продемонструвати як ряд проєктів з розвитку ісламської інтеграції на регіональному рівнях.

#### **4. Провокація та дискредитація у конфліктах**

**Провокація** — це спеціально спрямовані дії або слова, метою яких є викликання реакції, емоцій або конфлікту у інших осіб.

Що таке ПРОВОКАЦІЯ — поняття та визначення простими словами. Простими словами, Провокація — це, по суті, спроба спонукати іншу людину до певної реакції, емоції або конфлікту за допомогою своїх вчинків або слів.

Це може бути навмисне або ненавмисне діяння, яке змушує когось відповісти або відреагувати на певні подразники. Іншими словами, провокація — це коли хтось намагається викликати у вас негативні емоції або змусити вас вступити у суперечку або конфлікт. Провокації можуть мати різні цілі, зокрема маніпуляцію людьми, зміну їхніх думок або переконань, або навіть провокування агресії та конфлікту.

Хто такий Провокатор – простими словами. Простими словами, Провокатор — це особа, яка навмисно викликає реакцію, емоції або конфлікт у інших людей за допомогою своїх дій або слів.

У контексті політології, соціології та психології провокатори можуть мати різні мотиви, такі як досягнення особистої вигоди, маніпуляція групами або вплив на суспільні процеси. Існують різні типи провокаторів, які можуть діяти свідомо

або несвідомо, а також ті, хто користується можливостями, що виникають внаслідок соціальних або політичних обставин. Розуміння ролі провокаторів у взаємодії людей та груп допомагає розробляти ефективні стратегії для протидії провокаціям та підтримки гармонійних відносин.

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національної системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття № 3. Тема № 3 «Основи управління конфліктами».**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Основи управління конфліктами».

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Інформаційна складова сучасних політичних конфліктів
2. Поняття управління конфліктом
3. Врегулювання політичних конфліктів і проблема відновлення стабільності
4. Шляхи вирішення політичних конфліктів

#### **Література**

Основна: 1 (с.45-60), 2 (с.54-63), 3 (с.56-60).

Допоміжна 3 (с.23-28), 4 (с.17-25), 5 (с.45-49), 6 (с.85-89).

#### **План проведення заняття:**

I. Порядок проведення вступу до заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

#### **1. Інформаційна складова сучасних політичних конфліктів**

Інформаційна і пропагандистська складова в тому або іншому вигляді присутні в політичних конфліктах всіх часів і народів. При цьому залишалися незмінними основні завдання інформаційного забезпечення політичних дій:

- отримання секретної інформації про супротивника;
- дезінформація супротивника про свої стратегічні цілі і передбачувану тактику ведення конфлікту;
- «легітимізація» власних дій серед «своїх» (цивільного населення, неактивних прихильників, які вагаються та ін.);
- завоювання співчуття з боку нейтральних суб'єктів або міжнародного співтовариства в цілому.

З черговим етапом у розвитку засобів масової інформації, комунікаційних технологій і новим витком науково-технічного прогресу в цілому в кінці XX ст. важливість використання інформації в умовах політичного конфлікту зросла в багато разів. При цьому інформаційна складова при підготовці активної (силової) фази протистояння стала основою такої риси сучасних конфліктів як їх

«тоталізація». Вирішуючи приведені вище завдання, пов'язані з інформаційним забезпеченням власних позицій, конфліктуючі сторони залучають до створюваного ними інформаційного середовища не тільки суб'єктів, які мають пряме або непряме відношення до конфлікту, але і широкі круги пасивних учасників. У випадках, коли регіональний конфлікт стає причиною світової політичної кризи, до інформаційного простору конфліктних взаємин залучається практично все людство.

## **2. Поняття управління конфліктом**

Управління стає можливим за наявності деяких необхідних умов. До таких відносяться: об'єктивне розуміння конфлікту як реальності; визнання можливості активного впливу на конфлікт і перетворення його в чинник саморегуляції й самокорегування системи; наявність матеріальних, політичних і духовних ресурсів, а також правової основи управління, здатності політичних суб'єктів до узгодження своїх позицій та інтересів, поглядів і орієнтацій. Об'єктивність розуміння – найперша передумова управління конфліктами і разом з тим методологічна проблема. Суб'єктивізм у поясненні конфлікту обумовлює його не вирішення, так само як помилковий діагноз ніколи не може допомогти вилікувати хворобу.

Об'єктивне розуміння конфлікту – це адекватний, такий що відповідає реальності, його опис. Суб'єкт управління має за об'єкт не безпосередньо реальний конфлікт, а його опис, образ, уявне віддзеркалення, вербальну (мовну) інтерпретацію. Зрозуміло, що такий опис включає певний підхід, прийнятний для тієї або іншої сторони конфлікту або, – для третьої, нейтральної, яка виступає посередником. Адже кожна сторона прагне уявити колізію так, як вона її бачить зі своїх позицій, як вона розуміє ситуацію, інакше кажучи, як вона зацікавлена пояснювати конфлікт.

Опис складових конфлікту (суб'єктів, предмету, ситуації тощо) здійснюється в рамках певних ціннісних установок, які допускають досягнення бажаного результату конфлікту однією або обома сторонами. Важко, або неможливо, знайти в літературі про політичний конфлікт однозначний його опис.

## **3. Врегулювання політичних конфліктів і проблема відновлення стабільності**

Незалежно від існуючого режиму, найважливішою функцією політичного керівництва є створення умов для нормального функціонування соціальних інститутів, тобто стану стабільності (лат. – постійність) суспільства, без втрати здатності до динамізму, адаптації до зміни внутрішніх і зовнішніх умов його функціонування.

### *Риси і умови політичної стабільності*

*Політична стабільність* – одна зі сторін соціальної стабільності. Це – стан такого співвідношення соціальних груп і політичних сил, за якого жодна з них не може істотно змінити політичну систему в своїх інтересах, тобто забезпечується її статус-кво. При цьому передбачається стан відносної рівноваги, збалансованості соціальних груп і політичних інститутів як суб'єктів владних відносин. Політична

стабільність – це широке поняття, яке вживається в різних змістовних контекстах: стабільний уряд, стабільна політика, стабільний режим тощо.

Стабільність досягається по лінії як вертикальних, так і горизонтальних зв'язків. Їй властиві, перш за все, дві риси. Перша характеризує власне політичну систему – рівновагу всіх її складових частин, відносин і взаємозв'язків між інститутами. Друга стосується взаємин політичної системи з іншими сторонами суспільного життя. У цьому випадку суб'єктами взаємин політичної стабільності виступають, з одного боку, різноманітні політичні сили суспільства, а з іншого – інститути політичної системи.

Політична стабільність має й інші аспекти. Вона може характеризувати стан усередині партій, громадських організацій, рухів. Віддзеркаленням політичної стабільності всередині країни є політична стабільність у системі міжнаціональних, міжетнічних відносин. Це стосується також стабільності між класами, соціальними верствами населення, між різними конфесіями.

Політична стабільність виявляється у нормальному функціонуванні елементів політичної системи, відсутності грубих помилок виконавчої влади, в її авторитетності. Це стосується і виконання законів та інших нормативних актів. За політичної стабільності, як правило, використовуються мирні, ненасильницькі форми політичної боротьби. Об'єктивною ознакою політичної стабільності є відсутність соціальної та політичної напруженості.

У суб'єктивному відношенні стан політичної стабільності дає громадянам, які не знаходяться в опозиції до існуючого ладу, відчуття безпеки, спокою, впевненості щодо задоволення потреб, своєрідного політичного комфорту. І навіть ті, хто знаходиться в опозиції, відчують себе захищеними законом. Але в умовах політичної стабільності рівень політичної активності порівняно невисокий, оскільки людей у такій ситуації в першу чергу займають звичайні, буденні справи.

#### **4. Шляхи вирішення політичних конфліктів**

Перш за все треба враховувати, що деякі конфлікти мають і позитивні функції. Зокрема, вони сприяють розрядці напруженості між антагоністами, особливо якщо такий конфлікт соціально контролюється. Тоді політичний конфлікт грає роль «вихлопного клапана» для пристрастей, які накопичилися. Поза сумнівом, позитивними є комунікативно-інформаційна та інтегруюча функції. У ході зіткнення політичні суб'єкти краще пізнають один одного. Позитивно стає функція і в тому випадку, коли конфлікт виступає в ролі стимулятора і рушійної сили політичних змін, переоцінки і зміни колишніх цінностей та норм суспільства.

Проте, як суспільне явище, політичний конфлікт має негативні наслідки. Він може, наприклад, загрожувати інтеграції суспільства, несприятливо вплинути на необхідні зміни у владних відносинах, викликати розкол у суспільстві. Завдання управління конфліктом якраз і полягає в тому, щоб не допустити його розростання, знизити його негативні наслідки. Але в більшості випадків політичний конфлікт вимагає вирішення, а точніше врегулювання, яке включає дві функції: попередження й вирішення. При цьому треба пам'ятати, що у будь-якому випадку конфлікт повністю не зникає.

### *Передумови вирішення політичних конфліктів*

Аналіз політичного конфлікту вимагає з'ясування його структури, стадій (прихована, відкрита) напруженості, масштабів. Польський політолог Єжи Вятр додає, що напередодні конфлікту визначається несумісність позицій, інтересів сторін. Треба мати на увазі, що під час політичного конфлікту протилежні сторони прагнуть усунути лідера супротивника, силою розігнати групу, союз.

Для вирішення політичних конфліктів застосовуються наступні методи: 1) створюються слідчі комісії (Верховної Ради, Конгресу, президента), які з'ясовують причини, учасників і лідерів конфлікту; 2) формуються погоджувальні комісії, або комісії з примирення, висновки яких не обов'язкові для виконання, але вони надають рекомендації щодо вирішення конфлікту; 3) організовуються консультації, які як технологічна діяльність, включають експертизу, відбір думок, їх групування, оцінку, вибір пропозицій, публічні дискусії, референдуми, плебісцити; 4) організовуються переговори з ворогуючими сторонами (це рекомендує Р. Фішер).

Треба мати на увазі, що в політичних конфліктах, як правило, переможців не буває. Завжди залишається щось, що за певних умов породжує новий конфлікт. Версальський договір після закінчення Першої світової війни вирішив і завершив конфлікт миром. Але, покаравши Німеччину, він створив передумови для реваншу (нового військового конфлікту у вигляді Другої світової війни). Тільки знайшовши потрібний образ, символ примирення і відповідну тональність діалогу конфліктуючих сторін, можна забезпечити збереження результатів переговорів і перешкодити загостренню постконфліктних відносин.

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття № 4. Тема 4 Політичний конфлікт як прояв соціальної напруги і різновид соціального конфлікту**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Політичний конфлікт як прояв соціальної напруги і різновид соціального конфлікту»

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Структура і функції політичного конфлікту.
2. Прикладні аспекти використання технологій управління політичними конфліктами
3. Типологія конфліктів.

#### **Література**

Основна: 1 (с.63-65), 2 (с.59-70), 3 (с.87-89).

Допоміжна 4 (с.56-89), 5 (с.72-79), 6 (с.39-45).

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

### **1. Структура і функції політичного конфлікту.**

Аналіз конфлікту як соціального феномена включає розгляд його структури і функцій. Не знаючи їх, важко керувати конфліктними стосунками і взагалі осмислено підходити до цього явища. Ми не випадково пов'язуємо питання про структуру і функції конфлікту. У будь-якому конфлікті функції залежать від структури, а остання, особливо її суб'єкти, можуть видозмінюватися під впливом домінуючої функції.

Чим перш за все характеризується будь-який конфлікт? Звичайно ж, конфліктуючими сторонами, а також предметом протиборства. Ці два визначальні елементи конфлікту не вичерпують його структури. Остання включає в себе конфліктну дію в тій або іншій формі й свідомість, яка направляє конфлікт, його засоби і методи дії, поле конфлікту. Крім того, жоден конфлікт неможливий без конфліктної ситуації, яка склалася до його появи. Розглянемо згадані структурні елементи конфліктної взаємодії.

Суб'єктами конфлікту, залежно від його рівня, виступають індивіди, групи, класи, національно-етнічні групи, організації, соціальні інститути, громадські й політичні об'єднання, держави, міжнародні співтовариства.

Ключовим моментом в аналізі конфлікту, вважає А. Турен, є чітке визначення соціальних опонентів та їх ціннісних орієнтацій. Буде правильним уточнити тезу французького соціолога: визначення інтересів соціальних опонентів та відповідних ціннісних орієнтацій. У чому ж тут проблема? У тому, що в реальному конфлікті опоненти (суб'єкти) далеко не завжди проявляють себе, а часто ховаються за другорядними співучасниками протиборства, або ж намагаються показати суб'єктами конфлікту такі групи й організації, які лише епізодично пов'язані з предметом конфлікту. Найчастіше така підміна суб'єкта має місце в політичних конфліктах. Провідна сторона конфлікту (ініціатор конфлікту) може видавати себе за якусь іншу політичну силу або взагалі прагне замаскувати свою участь у конфлікті, представити себе як другорядного суб'єкта. Після Другої світової війни не припинялися локальні військові конфлікти то в одному, то в іншому регіоні світу. Ініціатори конфліктів нерідко видавали себе за сили, які борються за мир, за свободу і демократію, переслідуючи, насправді, агресивні цілі. Так було у В'єтнамі, де вели війну спочатку Франція, намагаючись утримати колишні колоніальні володіння, потім США, яка підтримувала диктаторський режим.

### **2. Прикладні аспекти використання технологій управління політичними конфліктами**

Інструменти будь-якої діяльності, зокрема управлінської, добираються людьми відповідно до об'єкту і характеру діяльності. Це правило стосується і демократичних технологій. На вищому рівні керівництво використовує одні види технологій, на рівні областей – інші, нарешті, у системі місцевого самоврядування – треті. Мова не йде про різні принципи демократії: вони



універсальні і закріплені Конституцією. Специфічні форми та механізми реалізації одних і тих же принципів. Пошуково-творчий підхід, іновачії тут не побажання, а потреба. Різноманітність технологій не прописана в інструкціях, не фіксується в бюрократичних «опусах», не є винаходом ласих до «смажених» фактів журналістів. Управлінська творчість – професійний обов'язок державних службовців та інститутів.

Спробуємо уявити й описати у загальному вигляді типологію демократичних технологій різних рівнів функціонування управлінської системи.

I. Форми і методи управління конфліктами на рівні вищих інститутів влади і управління: механізми реалізації Основного Закону (Конституції); демократичні норми і процедури формування органів законодавчої, виконавчої, а також судової влади; правила ухвалення рішень і процедури організації й проведення загальнодержавних та інших суспільно-політичних форумів; види спільного (різних гілок влади) обговорення форм і методів врегулювання та вирішення конфліктів і конфліктних ситуацій, які мають загальнодержавне значення; інформування суспільства (ЗМІ) про діяльність і рішення державних інститутів; всі форми і види прямої й представницької демократії, форми зв'язку держінститутів з громадськістю. Стрижневою технологією для всіх названих методів є колективне голосування і обговорення проектів рішень (резолуцій, законів тощо), а також різні види виборів. У цьому полягає суттєва відмінність технологій демократичних від технологій адміністративно-командних і правових, серцевину яких складає наказ, рішення суду, розпорядження та інші управлінські документи, що впливають з адміністративної влади. Голосування – технологія визначення волі більшості, її позиції щодо засобів урегулювання або вирішення конфлікту. При цьому учасниками голосування виступають не тільки конфліктуючі сторони, але також не залучені до конфронтації, що виступають колективними арбітрами. Воля більшості – той засіб, а швидше сила, за допомогою якої конфлікт або погашується, або переводиться в інше русло розвитку чи іншу форму. Неминуче відновлення конфлікту, якщо більшість не врахувала позиції меншості та її інтереси.

II. Форми і методи управління конфліктними ситуаціями і конфліктами на рівні областей: сукупність засобів реалізації конституційних положень, які забезпечують реалізацію інтересів і позицій регіональних груп під час регулювання конфліктних ситуацій і конфліктів регіонального характеру. Тут застосовуються ті ж, що й на вищому рівні, технології з урахуванням специфіки регіональних об'єднань й інститутів влади та управління. Наприклад, колективне обговорення тих або інших рішень, голосування, зокрема у вигляді виборів, і тут виступає основною процедурою ухвалення рішень. На рівні областей зростає роль взаємозв'язків державної влади з суспільством.

III. Форми і методи функціонування місцевого самоврядування як одного з видів демократії охоплює сукупність засобів виявлення і реалізації інтересів, позицій, волі місцевих громад. Голосування, зокрема у вигляді виборів, і тут – основний інструмент ухвалення колективних рішень.

## **2. Прикладні аспекти використання технологій управління політичними конфліктами**

Інструменти будь-якої діяльності, зокрема управлінської, добираються людьми відповідно до об'єкту і характеру діяльності. Це правило стосується і демократичних технологій. На вищому рівні керівництво використовує одні види технологій, на рівні областей – інші, нарешті, у системі місцевого самоврядування – треті. Мова не йде про різні принципи демократії: вони універсальні і закріплені Конституцією. Специфічні форми та механізми реалізації одних і тих же принципів. Пошуково-творчий підхід, іновачі тут не побажання, а потреба. Різноманітність технологій не прописана в інструкціях, не фіксується в бюрократичних «опусах», не є винаходом ласих до «смажених» фактів журналістів. Управлінська творчість – професійний обов'язок державних службовців та інститутів.

Спробуємо уявити й описати у загальному вигляді типологію демократичних технологій різних рівнів функціонування управлінської системи.

I. Форми і методи управління конфліктами на рівні вищих інститутів влади і управління: механізми реалізації Основного Закону (Конституції); демократичні норми і процедури формування органів законодавчої, виконавчої, а також судової влади; правила ухвалення рішень і процедури організації й проведення загальнодержавних та інших суспільно-політичних форумів; види спільного (різних гілок влади) обговорення форм і методів врегулювання та вирішення конфліктів і конфліктних ситуацій, які мають загальнодержавне значення; інформування суспільства (ЗМІ) про діяльність і рішення державних інститутів; всі форми і види прямої й представницької демократії, форми зв'язку держінститутів з громадськістю. Стрижневою технологією для всіх названих методів є колективне голосування і обговорення проектів рішень (резолуцій, законів тощо), а також різні види виборів. У цьому полягає суттєва відмінність технологій демократичних від технологій адміністративно-командних і правових, серцевину яких складає наказ, рішення суду, розпорядження та інші управлінські документи, що впливають з адміністративної влади. Голосування – технологія визначення волі більшості, її позиції щодо засобів урегулювання або вирішення конфлікту. При цьому учасниками голосування виступають не тільки конфліктуючі сторони, але також не залучені до конфронтації, що виступають колективними арбітрами. Воля більшості – той засіб, а швидше сила, за допомогою якої конфлікт або погашується, або переводиться в інше русло розвитку чи іншу форму. Неминуче відновлення конфлікту, якщо більшість не врахувала позиції меншості та її інтереси.

II. Форми і методи управління конфліктними ситуаціями і конфліктами на рівні областей: сукупність засобів реалізації конституційних положень, які забезпечують реалізацію інтересів і позицій регіональних груп під час регулювання конфліктних ситуацій і конфліктів регіонального характеру. Тут застосовуються ті ж, що й на вищому рівні, технології з урахуванням специфіки регіональних об'єднань й інститутів влади та управління. Наприклад, колективне обговорення тих або інших рішень, голосування, зокрема у вигляді

виборів, і тут виступає основною процедурою ухвалення рішень. На рівні областей зростає роль взаємозв'язків державної влади з суспільством.

III. Форми і методи функціонування місцевого самоврядування як одного з видів демократії охоплює сукупність засобів виявлення і реалізації інтересів, позицій, волі місцевих громад. Голосування, зокрема у вигляді виборів, і тут – основний інструмент ухвалення колективних рішень.

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття № 5. Тема 5 «Політичний конфлікт як прояв соціальної напруги і різновид соціального конфлікту»**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Політичний конфлікт як прояв соціальної напруги і різновид соціального конфлікту»

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Поняття соціальної напруги і політичного конфлікту.
2. Типи політичних конфліктів.
3. Динаміка конфлікту.
4. Виникнення напруги і політичних конфліктів, причини порушення стабільності.
5. Специфіка політичної боротьби. Деякі закономірності політичного конфлікту.

#### **Література**

Основна: 1 (с.65-69), 2 (с.58-85), 3 (с.59-68).

Допоміжна 4 (с.89-91), 5 (с.58-63), 6 (с.87-93), 7 (с.99-120), 8 (с.120-131).

#### **План проведення заняття:**

I. Порядок проведення вступу до заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

#### **1. Поняття соціальної напруги і політичного конфлікту**

Політичний конфлікт – стан політичних відносин, в якому їх учасники ведуть боротьбу за цінності, певний статус, владу і ресурси, в якому цілями супротивників є нейтралізація, нанесення збитків або знищення суперника. Та все ж, конфлікт – це необхідний момент розвитку.

Взагалі, існують різні визначення політичних конфліктів. На думку К. Боулдінга, конфлікт – це діяльність, в якій люди або групи людей, виходячи з власних інтересів, прагнуть відтіснити або навіть знищити один одного. Л. Козер стверджував, що це боротьба за цінності і право на певний статус, оволодіння владою і ресурсами, в якій мета опонентів – нейтралізація або усунення суперника. Р. Дарендорф розглядає політичний конфлікт як

ситуацію, в якій має місце невідповідність між правами соціальних груп на доступ до соціальних благ і можливістю реалізувати ці права.

Політологічна теорія конфліктів розвивається у двох напрямках. Перший розглядає конфлікти як конфронтацію великих соціальних груп, другий зосереджує увагу на розробці концепцій індивідуалізації конфлікту, тому протистояння і баланс сил слід шукати в суб'єктах.

Конфлікт має декілька стадій розвитку. Спочатку виникає конфліктна ситуація – особлива стадія політичного життя. Істотною ознакою конфліктної ситуації є соціальна і політична напруга. Під *соціальною напругою* розуміється особливий стан суспільного життя, викликаний загостренням протиріч об'єктивного і суб'єктивного характеру. Ці протиріччя можуть загостритися у зв'язку зі стихійними лихами, катастрофами, війнами. В основі політичної напруги лежать економічні, соціальні й політичні процеси, хід і спрямованість яких призводить до виникнення конфліктної ситуації.

## **2. Типи політичних конфліктів**

Існує декілька підходів до типологізації конфліктів. Найчастіше вказують на три основні типи політичних конфліктів залежно від рівня розвитку суспільств, в яких вони протікають: конфлікт інтересів, конфлікт цінностей, конфлікт ідентифікації.

Конфлікт інтересів переважає в економічно розвинених державах, де політичною нормою є торг, пов'язаний з розподілом економічного пирога: боротьба навколо податків, обсягів соціального забезпечення тощо. Політичний конфлікт такого типу порівняно легко врегулювати, оскільки завжди можна знайти компромісне рішення.

Ціннісні конфлікти характерні для країн, що розвиваються, держав з нестійким соціальним устроєм. Ціннісні конфлікти вимагають великих зусиль для їх врегулювання, оскільки важко піддаються компромісам. Тут діє правило: «або – або». Ціннісні конфлікти – це боротьба навколо прийнятих понять про те, що є правильним або важливим. Пріоритетні цінності, які стають основою політичних конфліктів, це – «свобода», «рівність», «справедливість», «автономія», «терпимість» тощо.

Конфлікти ідентифікації характерні для суспільств, у яких суб'єкт ототожнює себе з певною групою (етнічною, релігійною, мовною), а не з суспільством в цілому. Конфлікти ідентифікації виникають в умовах расових (ЮАР, США), етнічних (колишній СРСР), мовних (Бельгія) або релігійних (Північна Ірландія) протиріч.

Виділяються також горизонтальні і вертикальні політичні конфлікти. Перші – це конфлікти між індивідами, групами, класами. Другі – суперечки між суб'єктами політичної влади різних рівнів, наприклад, конфлікти між центральними і місцевими державними органами, між громадянами і різними державними структурами.

## **3. Динаміка конфлікту**

Зазвичай у політичному конфлікті виділяють чотири стадії розвитку:

1. Передконфліктна ситуація.
2. Власне конфлікт.

3. Вирішення конфлікту.

4. Постконфліктна ситуація.

Розглянемо кожну зі стадій докладніше.

Передконфліктна ситуація – це ріст напруги у відносинах між потенційними суб'єктами конфлікту, яка викликана певними суперечностями. Але суперечності не завжди переростають у конфлікт. Лише ті суперечності, які усвідомлюються потенційними суб'єктами конфлікту як несумісні, ведуть до загострення соціальної напруги.

Соціальна напруга теж не завжди є передвісником конфлікту. Це складний соціальний феномен (риси якого ми визначали у параграфі 2.1). Причини виникнення соціальної напруги, можуть бути досить різні. Назвемо найбільш характерні причини, які викликають ріст соціальної напруги:

1. Реальний утиск інтересів, потреб і цінностей людей.

2. Неадекватне сприйняття змін, які відбуваються у суспільстві або окремих спільнотах.

3. Невірна або спотворена інформація про ті або інші (реальні або уявні) факти, події тощо.

Соціальна напруга, по суті, є психологічним станом людей і до початку конфлікту носить латентний характер. Найбільш характерним проявом соціальної напруги в цей період виступають групові емоції. Певний рівень соціальної напруги в оптимально функціонуючому суспільстві – природна захисна і адаптивна реакція соціального організму, проте перевищення оптимального рівня соціальної напруги може привести до конфліктів.

#### **4. Виникнення напруги і політичних конфліктів, причини порушення стабільності**

Визначення безпосередніх чинників, які призводять до політичної нестабільності, залежить від конкретної політичної ситуації та вибраного ракурсу дослідження. До чинників політичної нестабільності можна віднести персоніфікацію влади і складності забезпечення її спадкоємності, наявність міжетнічних і регіональних суперечностей, боротьбу за владу між конкуруючими фракціями і правлячою елітою.

Найчастіше конфлікти відбуваються з приводу влади. Відносини управління й організації, які регулюють діяльність асоціацій, Р. Дарендорф, наприклад, називає головною причиною соціальної нерівності людей, що розділяє їх на «соціальні класи», на тих, хто командує, управляє, і тих, хто підкорюється, виконує. У зв'язку з цим він оголошує «соціологічною нісенітницею» й «утопією» марксистський ідеал комунізму як безкласового суспільства, що не знає антагонізмів між людьми.

Треба визнати, що одвічний поділ людського роду, суспільних груп і колективів на «верхи» і «низи», ворожнеча між ними як джерело всіляких конфліктів не знаходяться в суперечності з історією розвитку суспільства. Адже люди, обираючи владу, чекають від неї здатності вирішити всі їхні проблеми, що практично неможливо зробити. Влада завжди спирається на певні соціальні верстви і прагне, перш за все, задовольнити їхні інтереси. А ці інтереси не

співпадають з інтересами інших соціальних шарів. Ось і причина для виникнення суперечностей, які можуть перерости в політичний конфлікт.

Політолог Б. Краснов вважає, що універсальним джерелом конфліктів є несумісність претензій сторін при обмеженості можливостей їх задоволення. Тому конфлікт вічний, оскільки неможливо створити таку соціальну систему, за якої потреби всіх були б повністю задоволені. Всі економічні конфлікти (а вони є основою і політичних конфліктів) пов'язані з браком коштів для існування. Саме затримки виплати заробітної плати й відсутність механізмів її індексації в умовах інфляції стали причиною маршів українських шахтарів на Київ у 1998-99 рр.

### **5. Специфіка політичної боротьби. Деякі закономірності політичного конфлікту.**

Політична боротьба складає зміст політичного конфлікту. Політик – професійний борець; він кращий, ніж солдат «вишколений для боротьби», оскільки б'ється все життя. Політична боротьба багато в чому схожа з іншими видами протиборства. Проте ототожнення її з економічною або ідеологічною боротьбою має негативні наслідки для економіки та ідеології.

Для аналізу структури політичної боротьби можна запропонувати наступну схему:

суб'єкт – агент: протиборчі політичні організації і суспільно-політичні рухи, політичні інститути;

об'єкт – неорганізовані соціальні групи – потенційні агенти – їх загальні інтереси й орієнтації: суб'єкти – інститути влади та їх носії;

предмет – зміст, напрям, методи діяльності влади, структура політичних статусів (тип режиму);

мета – програми й політичні проекти організацій;

засоби – політичні технології (форми та методи боротьби);

результат – реалізація політичних програм і проектів.

ІІІ. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національної системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття № 6. Тема 6.**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Конфлікти в сфері влади».

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Природа влади та її вплив на конфлікт.
2. Ідея соціального простору і нове розуміння влади.
3. Інтереси народу і механізми влади
4. Конструювання соціальної реальності в умовах політичного конфлікту

## **Література**

Основна: 1 (с.65-69), 2 (с.58-85), 3 (с.59-68).

Допоміжна 4 (с.89-91), 5 (с.58-63), 6 (с.87-93), 7 (с.99-120), 8 (с.120-131).

## **План проведення заняття:**

I. Порядок проведення вступу до заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

### **1. Природа влади та її вплив на конфлікт**

Ще на поч. ХХ ст. були сформульовані основні положення щодо соціальної природи влади. Найбільший внесок у проблематику влади зробили К. Маркс і М. Вебер.

Так, авторитетний історик громадської думки Раймон Арон вважав, що головне у вченні Маркса – положення про антагоністичний характер капіталістичного ладу. Марксистська доктрина переважно сформувалася як теорія класової боротьби, що є рушійною силою світової історії й головною причиною соціальних і політичних перетворень, які є, в будь-якому суспільстві. Центром же класової боротьби завжди були відносини влади, панування і підпорядкування, державної організації суспільства. Вихідна позиція у трактуванні держави полягала в тому, що жодна держава не представляє інтересів суспільства в цілому. Вона є органом підпорядкування суспільства інтересам пануючого класу. Держава з моменту свого виникнення є органом класового панування. За допомогою державних установ – організації влади, затвердились системи правопорядку, законодавства і системи каральних органів – таким чином пануючий клас забезпечив підпорядкування робітників інтересам правлячого класу. З цієї точки зору держава розглядалася як форма диктатури правлячого класу.

Ця точка зору була сформульована на основі критичного аналізу відомої праці Гегеля «Філософія права». Емпіричний же матеріал, який би підтверджував запропоновану Марксом у співпраці з Ф. Енгельсом концепцію державної влади, черпався на перших етапах формування марксистської концепції з парламентських дебатів пруського ландтагу на початку 40-х рр. ХІХ ст. Аналіз дебатів з приводу законів про свободу друку, про винарів Мозельського краю та інших приводить Маркса до висновку про те, що закон не захищає інтереси трудівника, а сприяє зміцненню бюрократії й що сама бюрократія обслуговує не інтереси суспільства в цілому, як вважав Гегель, а служить приватним інтересам експлуаторських класів. Тому емансипація людини, її звільнення від експлуатації можливе лише шляхом соціальної революції, яка припускає усунення диктатури буржуазії та встановлення диктатури пролетаріату, покликаної побудувати безкласове суспільство і в перспективі усунути державу як політичний інститут.

М. Вебер конкретніше розглядав проблеми політичної влади і, головне, з іншої точки зору. Держава для нього – необхідний суспільний інститут. Специфіка держави в тому, що вона претендує на монополію легітимного політичного насильства в межах своєї юрисдикції. Для Вебера більш важливо відповісти на питання про те, чому люди, громадяни відповідного

співтовариства або держави, погоджуються підкорятися державним установкам. Саме у зв'язку з цим Вебер розробляє свою типологію політичного панування і показує, які найбільш істотні мотиви політичної поведінки у рамках кожного з типів.

## **2. Ідея соціального простору і нове розуміння влади**

Перш за все необхідно підкреслити, що поняття соціального простору стало одним з найбільш важливих у науці XX ст. Одним з перших його ввів у науковий обіг Пітірім Сорокін. Він розглядав це поняття у зв'язку з розробкою концепції соціальної стратифікації й соціальної мобільності, підкреслюючи, що їх характеризує певне положення індивідів або груп чи зміна цього положення у деякій системі координат, за допомогою якої визначають соціальний простір. Його увага була сконцентрована на соціальних групах, які знаходяться в певних відносинах між собою, кожна група займає своє положення в дещо більшій спільноті, яка і виступає як соціальний простір для даної групи. У найширшому сенсі соціальний простір, відзначає Сорокін, це населення Землі.

Сама ідея соціального простору виникає з того факту, що відносини між людьми у будь-якому суспільстві певним чином ієрархізовані. Є можливості соціального переміщення як у вертикальному, так і у горизонтальному напрямках.

Інша особливість соціального простору – його багатовимірність. У цьому його відмінність від евклідового геометричного простору або від географічних реалій. Як відомо, питання про владу полягає в тому, що вона є сукупністю політичних інститутів, за допомогою функціонування яких одні соціальні групи отримують можливість нав'язувати свою волю іншим і діяти відповідно до так званих загальних (загальнонародних, загальнодержавних) інтересів. Центральне місце серед цих інститутів займає держава, яка має право і обов'язок говорити від імені народу або всього організованого нею співтовариства. Більш того, сутнісне визначення держави, за Вебером, полягає в тому, що це єдина інстанція, яка має право на застосування насильства по відношенню до своїх громадян і в межах своєї території. При цьому відносини між груповими і загальнодержавними інтересами можуть бути різні. Вони можуть будуватися на компромісі й консенсусі, можуть ґрунтуватися на прямому домінуванні інтересів однієї групи і виключенні інших зі сфери ухвалення рішень, на придушення інших груп. Важливим інструментом у системі здійснення владних функцій, на чому б вони не базувалися, є ідеологічне та ідейне обґрунтування і виправдання влади, яке забезпечує легітимність владних інститутів.

## **3. Влада як засіб конструювання реальності**

Розглянемо можливі відповіді на питання, про те яким чином здійснюється це конструювання. Перший варіант відповіді полягає в тому, що політики мають визначену, наче теоретично обґрунтовану програму дій, згідно якої вони ведуть справу по «вдосконаленню» суспільства.

Це раціоналістична концепція влади: політик «знає», в чому полягає мета суспільства, і сам ставить себе на службу цьому знанню, отримуючи задоволення від того, що він всупереч певним обставинам, зберігає намічений курс і досягає поставленої мети, принаймні, у своїй власній свідомості.



Варіантом цієї моделі раціональної цілеспрямованої поведінки виступає концепція конструювання соціальних відносин через законотворчу діяльність. Передбачається, що кожен із законопроектів спирається на деякі загальні теоретичні передумови і що опрацювання законопроекту, яке визначене процедурою законодавчого процесу, гарантує його раціональність і легітимність.

#### **4. Інтереси народу і механізми влади**

Однією з головних складових конструювання суспільних відносин є інтерпретація інтересів народу, яка пов'язана з претензією на їх знання і легітимне представництво у владних структурах. Як свідчить політична практика, будь-яка політична акція, рух або структура прагне легітимізувати дії за допомогою формули представництва інтересів народу. Найбільш типові аргументи з цього приводу полягають у наступному:

1. Пропонується точка зору, згідно якої правителі держави знають про інтереси народу краще, ніж сам народ. Це позиція й «просвітительської монархії», і радикальної революційної ідеології. Не зважаючи на відмінності, ці дві крайні політичні установки близькі в одному: народ не розуміє своїх інтересів. Це розуміння створюється державною владою або політичним рухом, які отримують це знання або шляхом божественного одкровення, або шляхом звернення до науки.

Ці точки зору органічно пов'язані з патерналістською моделлю суспільного устрою, яка допускає відмову від будь-яких спроб самостійного осмислення інтересів, а тим більше від спроб їх реалізації. Ідеологічно й організаційно патерналістська модель веде до закріплення інфантильних рис психології й поведінки, заснованих на сліпій вірі у офіційну доктрину та авторитету вищої влади.

Якщо залишатися вірними історичним фактам, то слід визнати, що довіра до влади і політичної системи, в цілому, була характерною рисою сталінського політичного режиму. Яким чином створювалася і забезпечувалася ця довіра – це інше питання, пов'язане з аналізом механізмів здійснення владної дії. Руйнування стереотипів довіри до влади з боку масової свідомості стало найважливішим досягненням перебудови.

#### **5. Конструювання соціальної реальності в умовах політичного конфлікту**

Як ми з'ясували у параграфі 3.3, інтерпретація таких понять, як «інтереси народу», «інтереси класу і нації», є найважливішим інструментом конструювання соціальних відносин. У цьому полягає незамінна функція влади, без якої вона не може існувати. Але це далеко не єдиний засіб конструювання соціальної реальності.

Зрозуміло, що до понять, які конструюють соціальну реальність, відносяться і такі поняття, як «входження в ринок», «включення в світову цивілізацію», «звернення до витоків» та інші багатозначні й через це вельми розмиті поняття, які активно використовують у сучасному символічному просторі. Розбіжність у інтерпретації цих понять може складати предмет теоретичної дискусії або зміст постійного «дискурсу», який, відповідно до

уявлень сучасної політології, складає невід'ємну частину соціальної реальності. Тут ще немає власне політичної боротьби, тут формуються її передумови і обґрунтування.

Політична боротьба, яка супроводжується кипінням пристрастей, виникає під час переходу від інтерпретації понять до «розуміння» публічної і офіційної назви відповідних відносин. Бурд'є показав, що це один з найбільш важливих етапів формування нових відносин, конструювання соціальної реальності. А оскільки публічність у сучасному світі неможлива без засобів масової інформації, будь-яка влада прагне, перш за все, забезпечити собі доступ до цих засобів. Масова свідомість сприймає безпосереднє джерело свого інформування за реальне джерело влади. З цією ілюзією пов'язане відчуття причетності до влади, принаймні у сприйнятті масової свідомості.

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття № 7. Тема 7. «Технології державного управління конфліктами. Правові механізми вирішення міжнародних політичних конфліктів.»**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Технології державного управління конфліктами. Правові механізми вирішення міжнародних політичних конфліктів.».

Кількість годин – 4.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Технології як елемент системи державного управління конфліктами.
2. Прикладні аспекти використання технологій управління політичними конфліктами.
3. Значення міжнародного права у врегулюванні політичних конфліктів.
4. Міжнародно-правові засоби і процедури врегулювання міжнародних суперечок.
5. Обмеження застосування методів та засобів ведення війни за допомогою механізмів міжнародного гуманітарного права.

#### **Література**

Основна: 1 (с.65-69), 2 (с.58-85), 3 (с.59-68).

Допоміжна 4 (с.89-91), 5 (с.58-63), 6 (с.87-93), 7 (с.99-120), 8 (с.120-131).

#### **План проведення заняття:**

I. Порядок проведення вступу до заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

## **1. Технології як елемент системи державного управління конфліктами**

Демократія є формою організації та управління політичним і в цілому суспільним життям, яка забезпечує народовладдя, засноване на визнанні прав людини і повазі її свобод. За своєю сутністю вона допускає змагальність інтересів і цінностей, цілей, інституціоналізацію та легітимність конфлікту, як елемента суспільних відносин і управлінської діяльності. Демократичні технології управління є не що інше, як сукупність засобів і методів управління конфліктами, здійснюваних державними інститутами та організаціями громадянського суспільства. Це – принципи, правила і прийоми впливу на конфліктні ситуації та конфліктуючих суб'єктів державних і громадських організацій, управлінських структур. Наприклад, конкуренція в будь-якій сфері суспільного життя може розвиватися на демократичній основі, коли створені рівні стартові умови для діяльності, і вироблені обов'язкові для всіх конкурентів правила поведінки. Не буде такої рівності – не буде і реальної конкуренції.

Демократичність технологій визначається в першу чергу тим: а) наскільки в них задіяні органи народовладдя; б) якою мірою застосування цих технологій базується на демократичному законі, на вільному виборі суб'єктами шляхів і засобів урегулювання й управління конфліктами; в) який результат їх використання в плані реалізації загальних інтересів і поваги до інтересів меншин. При цьому доводиться зважати на те, що переможець і переможений у конфліктному протистоянні далеко не завжди (навіть у політичному конфлікті) співпадають з поняттями «більшість» і «меншість».

Застосування демократичних технологій і досягнення бажаних суспільних результатів можливе за відсутності в суспільстві глибокого політичного антагонізму і наявності достатньо широкого діапазону згоди з кардинальних питань суспільного і державного життя та шляхів їх вирішення, за умови визнання більшістю легітимності органів державної влади та довіри до її політики. Фактична реалізація демократичних конституційних принципів у діяльності влади, функціонуванні владних інститутів у рамках конституційного поля складає політичну і правову атмосферу формування реальної можливості для дії демократичних технологій. Зрозуміло, що в ситуації нехтування демократичними конституційними нормами така можливість буде зведена до нуля.

## **2. Прикладні аспекти використання технологій управління політичними конфліктами**

Інструменти будь-якої діяльності, зокрема управлінської, добираються людьми відповідно до об'єкту і характеру діяльності. Це правило стосується і демократичних технологій. На вищому рівні керівництво використовує одні види технологій, на рівні областей – інші, нарешті, у системі місцевого самоврядування – треті. Мова не йде про різні принципи демократії: вони універсальні і закріплені Конституцією. Специфічні форми та механізми реалізації одних і тих же принципів. Пошуково-творчий підхід, іновачії тут не побажання, а потреба. Різноманітність технологій не прописана в інструкціях,

не фіксується в бюрократичних «опусах», не є винаходом ласих до «смажених» фактів журналістів. Управлінська творчість – професійний обов'язок державних службовців та інститутів.

Спробуємо уявити й описати у загальному вигляді типологію демократичних технологій різних рівнів функціонування управлінської системи.

I. Форми і методи управління конфліктами на рівні вищих інститутів влади і управління: механізми реалізації Основного Закону (Конституції); демократичні норми і процедури формування органів законодавчої, виконавчої, а також судової влади; правила ухвалення рішень і процедури організації й проведення загальнодержавних та інших суспільно-політичних форумів; види спільного (різних гілок влади) обговорення форм і методів врегулювання та вирішення конфліктів і конфліктних ситуацій, які мають загальнодержавне значення; інформування суспільства (ЗМІ) про діяльність і рішення державних інститутів; всі форми і види прямої й представницької демократії, форми зв'язку держінститутів з громадськістю. Стрижневою технологією для всіх названих методів є колективне голосування і обговорення проектів рішень (резолуцій, законів тощо), а також різні види виборів. У цьому полягає суттєва відмінність технологій демократичних від технологій адміністративно-командних і правових, серцевину яких складає наказ, рішення суду, розпорядження та інші управлінські документи, що впливають з адміністративної влади. Голосування – технологія визначення волі більшості, її позиції щодо засобів урегулювання або вирішення конфлікту. При цьому учасниками голосування виступають не тільки конфліктуючі сторони, але також не залучені до конфронтації, що виступають колективними арбітрами. Воля більшості – той засіб, а швидше сила, за допомогою якої конфлікт або погашується, або переводиться в інше русло розвитку чи іншу форму. Неминуче відновлення конфлікту, якщо більшість не врахувала позиції меншості та її інтереси.

### **3. Значення міжнародного права у врегулюванні політичних конфліктів**

Відносини народів в умовах збройного конфлікту, забезпечення міжнародної безпеки і мирне врегулювання суперечок складають основу міжнародно-правової теорії й одночасно є найдавнішим об'єктом правового регулювання, оскільки впродовж тисячоліть відкритий збройний конфлікт залишався основною формою міжнародних відносин. Сучасне міжнародне публічне право формувалося впродовж багатьох століть у процесі еволюції норм і звичаїв, пов'язаних з різними аспектами взаємин між державами. Сучасне міжнародне право, пройшовши довгий і складний шлях еволюції, демонструє чітке відношення до конфліктних взаємин між суб'єктами, способів і процедур урегулювання міжнародних суперечок. Як і інші основоположні принципи сучасного міжнародного права, що претендують на універсальність, фундаментальні положення щодо місця і ролі збройних конфліктів, міжнародних суперечок, засобів і механізмів їх попередження й врегулювання, закріплені у Статуті Організації Об'єднаних Націй 1945 р.:

- підтримка миру і міжнародної безпеки є головним пріоритетом (ст. 1);

- держави повинні прагнути до мирного вирішення міжнародних суперечок (ст. 33);
- засновується спеціальний міжнародний орган (Рада Безпеки) з унікальними повноваженнями щодо підтримки миру, попередження агресії і, у разі потреби, законного використання збройних сил для забезпечення колективної безпеки держав-членів (ст. 24-32, 33-38, 39-50);
- Рада Безпеки сприяє розвитку регіональних механізмів мирного вирішення міжнародних суперечок (ст. 52);
- держави мають право на індивідуальний або колективний самозахист від збройної агресії до того моменту, коли відбудеться втручання з боку Ради Безпеки (ст. 51).

#### **4. Міжнародно-правові засоби і процедури врегулювання міжнародних суперечок**

Універсальні акти про мирне вирішення міжнародних суперечок з'являються на початку XX ст.: Конвенція «Про мирне вирішення міжнародних суперечок», 1907 р., Загальний акт про мирне вирішення міжнародних суперечок, прийнятий Лігою Націй у 1928 р. і підтверджений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1949 р. Сьогодні ключову роль у затвердженні принципу мирного вирішення суперечок грають документи ООН: Статут (зокрема, ст. 33), резолюції і декларації Генеральної Асамблеї ООН (Манільська декларація, 1982 р.). Крім того, існують регіональні угоди, які підтверджують положення цього універсального принципу в регіональних відносинах: Міжамериканський договір про мирне вирішення суперечок, 1948 р., Європейська конвенція про мирне вирішення суперечок, 1957 р., Конвенція з примирення і арбітражу ОБСЄ, 1992 р. та ін.

У загальній частині розділу про мирне вирішення міжнародних суперечок представлені принципи і положення, які закріплюють міжнародно-правові засоби і процедури врегулювання суперечок між суб'єктами без застосування насильства в будь-якій формі. Таким чином, визнається, що між суб'єктами можуть виникати суперечки і розбіжності, але тиск, використання сили або загрози сили визнані неприпустимими методами у відстоюванні своїх інтересів.

У ст. 33 Статуту ООН перераховуються основні мирні засоби для врегулювання міжнародних суперечок:

- переговори;
- процедури примирення (добрі послуги і посередництво);
- міжнародний арбітраж і міжнародний суд;
- звернення до міжнародних організацій.

#### **5. Обмеження застосування методів та засобів ведення війни за допомогою механізмів міжнародного гуманітарного права**

Предметом регулювання міжнародного гуманітарного права є відносини між державами у період збройного конфлікту з метою обмеження застосування засобів і методів ведення війни, захисту її жертв і встановлення відповідальності за порушення в цій сфері.

Джерела міжнародного гуманітарного права і предмет регулювання беруть свій початок з права війни, норми і звичаї ведення якої склалися впродовж століть. З XIX ст. спостерігається тенденція до гуманізації збройних конфліктів, яка пов'язана з появою перших гуманітарних організацій і створенням міжнародно-правової бази захисту учасників і жертв збройних конфліктів. На Першій і Другій конференціях миру, скликаних у 1899 р. та 1907 р., були прийняті конвенції, на яких кодифікували закони і звичаї війни. З того часу і до тепер створено безліч міжнародно-правових актів, що регулюють взаємини держав у період збройного конфлікту. Серед документів, прийнятих до Другої світової війни, слід відзначити Петербурзьку декларацію про відміну вживання вибухових і запальних куль, (1868 р.), Гаагську конвенцію про закони і звичаї сухопутної війни, (1907 р.), Женевський протокол про заборону застосування на війні отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів (1925 р.), ряд документів, що регулюють ведення бойових дій на морі, і т.і. У період після 1945 р. з'явилися міжнародно-правові акти, які регулюють власне гуманітарний бік міждержавних збройних конфліктів: Женевські конвенції про захист жертв війни, 1949 р. («Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни»), Додаткові протоколи I і II, (1977 р.), до Женевської конвенції 1949 р., Гаагська конвенція про захист культурних цінностей, (1954 р.). Конвенція про заборону виробництва і накопичення запасів бактеріологічної і токсинної зброї та її знищення, (1980 р.) і чотири протоколи до неї, Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та її знищення, (1993 р.), Конвенція про заборону застосування розробки, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та їх знищення (1997 р.).

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національною системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **Практичне заняття № 8. Тема 8. «Особливості аналізу сучасних політичних конфліктів»**

Навчальна мета заняття: контроль, закріплення та корекція знань з теми «Особливості аналізу сучасних політичних конфліктів».

Кількість годин – 4.

Місце проведення – аудиторія.

#### **Навчальні питання:**

1. Особливості сучасних конфліктів.
2. Аналіз соціальної напруженості у посттоталітарних державах. Особливості політичної боротьби в українському політичному просторі.
3. Шляхи вирішення політичних конфліктів.
4. Стили вирішення конфлікту.
5. Міжнародний тероризм і сучасні політичні конфлікти.

## **Література**

Основна: 1 (с.65-69), 2 (с.58-85), 3 (с.59-68).

Допоміжна 4 (с.89-91), 5 (с.58-63), 6 (с.87-93), 7 (с.99-120), 8 (с.120-131).

## **План проведення заняття:**

I. Порядок проведення вступу до заняття.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

### **1. Особливості сучасних конфліктів**

У першу чергу слід зазначити, що на протязі 20 останніх років збільшилося число деструктивних регіональних конфліктів, зокрема, збройних. Російський конфліктолог-міжнародник М. Лебедева наводить дані про те, що на протязі 1990-х рр. у світі налічувалося близько 170 конфліктогенних зон, з яких у 30 конфлікти протікали в активній формі, а в 10 розвивалися з використанням сили. Втім, з кінця 90-х років число відкритих і збройних конфліктів почало знижуватися й останнім часом залишається приблизно на одному рівні. Зате різко збільшилася інтенсивність збройних конфліктів, виросло число зовнішніх і внутрішніх суб'єктів, залучених у конфлікти середньої й високої інтенсивності.

Формування глобального ринку, посилення взаємозалежності і одночасно суперечностей між політичними суб'єктами також ведуть до появи нових рис і характеристик конфліктів на сучасному світі. Крім вже вказаних, до їх відмінних рис слід віднести збільшення числа внутрішньодержавних конфліктів у порівнянні з «класичними» міждержавними. На цій особливості наголошують багато політиків і експертів, починаючи з 90-х років, і викликана вона ростом активності недержавних суб'єктів – сепаратистськи налаштованих регіонів і етнічних груп усередині держав, угруповань організованої злочинності тощо. При цьому чим більше різних за складом має внутрішньодержавний конфлікт, тим більш переплетеними і важковирішуваними виявляються в результаті протиріччя. Зрозуміло, класичні міждержавні конфлікти не зникли. Але вони, у свою чергу, ускладнюються тим, що неминуче підвищують активність інших внутрішніх і зовнішніх суб'єктів та мають тенденцію до ускладнення власної структури.

Іншою особливістю сучасних внутрішніх (внутрішньодержавних) політичних конфліктів є майже неминуче присутній міжнародний вплив на будь-який з них. Пряме або непряме залучення прикордонних держав, активність іноземних недержавних суб'єктів (наприклад, у вигляді найманців або спонсорів), втручання за власною ініціативою впливових міжнародних організацій практично не дають можливості для внутрішньодержавного конфлікту дійсно залишатися внутрішньою справою тієї або іншої країни, навіть якщо він і є таким з юридичної точки зору.

### **2. Аналіз соціальної напруженості у посттоталітарних державах. Особливості політичної боротьби в українському політичному просторі**

Держави, в яких довгий час панували тоталітарні режими, відрізняються від тих, де вже впродовж багатьох років розвиваються демократичні форми правління. До країн з посттоталітарними режимами відносяться країни колишнього СЕВ, а також всі держави, створені на основі республік СРСР. На

відміну від країн Центральної і Східної Європи, які раніше були суверенними державними утвореннями з цілісною економікою, у всіх нових державах, створених на території колишнього СРСР, відбуваються складні процеси, оскільки тут ще належить створювати, розвивати й укріплювати державність.

Серед цих держав для нас, безумовно, найбільший інтерес представляє Україна, де після проголошення незалежності й ліквідації тоталітарного режиму влади відбулися значні зміни, які, з одного боку, зробили позитивний вплив на розвиток молодого держави, з іншої – привели до посилення соціальної та політичної напруженості. Україна знаходиться на початковій стадії формування національної самостійності. Цей процес вимагає конструктивних дій як у внутрішній, так і зовнішній політиці, фундаментальній політичній, культурній і економічній переорієнтації. Україні належить укріплювати взаємини із Заходом, встановлювати чіткі зв'язки в межах СНД, відновлювати і розвивати добросусідські відносини з Росією. Весь сучасний період можна назвати перехідним від тоталітарного до демократичного.

### **3. Шляхи вирішення політичних конфліктів**

Перш за все треба враховувати, що деякі конфлікти мають і позитивні функції. Зокрема, вони сприяють розрядці напруженості між антагоністами, особливо якщо такий конфлікт соціально контролюється. Тоді політичний конфлікт грає роль «вихлопного клапана» для пристрастей, які накопичилися. Поза сумнівом, позитивними є комунікативно-інформаційна та інтегруюча функції. У ході зіткнення політичні суб'єкти краще пізнають один одного. Позитивною стає функція і в тому випадку, коли конфлікт виступає в ролі стимулятора і рушійної сили політичних змін, переоцінки і зміни колишніх цінностей та норм суспільства.

Проте, як суспільне явище, політичний конфлікт має негативні наслідки. Він може, наприклад, загрожувати інтеграції суспільства, несприятливо вплинути на необхідні зміни у владних відносинах, викликати розкол у суспільстві. Завдання управління конфліктом якраз і полягає в тому, щоб не допустити його розростання, знизити його негативні наслідки. Але в більшості випадків політичний конфлікт вимагає вирішення, а точніше врегулювання, яке включає дві функції: попередження й вирішення. При цьому треба пам'ятати, що у будь-якому випадку конфлікт повністю не зникає.

### **4. Стили вирішення конфлікту**

У конфліктологічній літературі розрізняються «силова», «компромісна» і «інтеграційна» моделі. Силова модель веде до двох результатів конфлікту: «перемога – поразка», «поразка – поразка». Дві інші моделі – до можливого вирішення конфлікту типу «перемога – перемога», «виграш – виграш». Силова форма типова для правових конфліктів.

У залежності від можливих моделей вирішення конфліктів, інтересів і цілей конфліктуючих суб'єктів застосовуються п'ять основних стилів вирішення конфлікту, описаних і використаних у зарубіжних програмах навчання управлінню. Це: стилі конкуренції, ухилення, пристосування, співпраці, компромісу. Характеристика даних стилів, тактика їх вибору і технологія застосування описані американським дослідником проблем конфліктології доктором філософії Д. Скотом у роботі «Конфлікти, шляхи їх подолання».



Стиль конкуренції використовується, коли суб'єкт надто активний і має намір йти до вирішення конфлікту, намагаючись задовольнити, перш за все, власні інтереси у збиток інтересам інших, примушуючи інших людей ухвалювати його варіанти вирішення проблеми.

Стиль ухилення застосовується за ситуації, коли суб'єкт невпевнений у позитивному для нього вирішенні конфлікту, або коли він не хоче витратити сили на його вирішення, або у тих випадках, коли відчуває себе неправим.

Стиль пристосування характеризується тим, що суб'єкт діє спільно з іншими, не прагне відстоювати свої інтереси. Отже, він поступається своєму опоненту і підкоряється його домінуванню. Даний стиль слід використовувати у випадку, якщо ви відчуваєте, що, поступаючись в чомусь, ви мало втрачаєте. Найбільш характерні деякі ситуації, в яких рекомендується стиль пристосування: суб'єкт прагне зберегти мир і добрі стосунки з іншими; він розуміє, що правда не на його боці; у нього мало влади або мало шансів перемогти; він розуміє, що результат вирішення конфлікту набагато важливіший для іншого суб'єкта, ніж для нього.

### **5. Міжнародний тероризм і сучасні політичні конфлікти**

На початку ХХІ ст. відбувається перетворення тероризму на дієве знаряддя політичної боротьби і поширений спосіб соціального протесту. Одночасно спостерігається зростання використання терористичних методів у боротьбі кримінальних структур і діяльності незаконних збройних формувань різного спрямування. Різке збільшення кількості терористичних актів і різноманітність форм тероризму у сучасному світі пояснюються, як мінімум, трьома причинами:

- ростом кількості радикальних угруповань релігійного, етнічного і кримінального характеру, які намагаються досягти своїх цілей з використанням насилля;
- «впливом глобалізації на зниження можливостей держави контролювати незаконні переміщення осіб, зброї, грошей, заборонених товарів й інформації;
- використанням могутнього медіа-ефекту, який виникає в результаті терористичного акту, і, як наслідок, подальшого суспільно-політичного резонансу, змістом і масштабом якого можна крувати у власних цілях.

Доводиться констатувати невідповідність державної влади і громадянського суспільства в більшості країн світу до ефективної і координованої протидії сучасному тероризму. Більш того, серед юристів, політиків, професіоналів силових структур і представників експертного співтовариства немає спільного розуміння того, чим є тероризм як кримінально-правова і соціально-політична категорія. Навіть у дослідженнях правознавців констатуємо багато різночитань відносно розуміння тероризму і виділення його сутнісних рис. У першу чергу, це пов'язано з тим, що головним чинником, який заважає єдиному підходу до визначення тероризму і його юридичного «оформлення» є крайня заполітизованість оцінок. Крім того, продовжується дискусія щодо співвідношення таких понять як «тероризм» і «терор». Дуже часто термін тероризм вживається стосовно дій силових відомств або держав у цілому. Наприклад, М. Хомський розглядає політику США по відношенню до Нікарагуа, Гаїті та Гватемали у 80-і роки як державний тероризм. Думається, розмежування цих двох понять, як це робить,

наприклад, О. Будницький, сприяло б більш свідомому вживанню і правомірному використанню цих термінів: «тероризм – це злочин, а терор – спосіб дії суб'єкта (держави, організації, фізичної особи) з використанням сили, загрози, намаганням викликати страх».

III. Заключна частина заняття. Підводяться підсумки навчальної діяльності здобувачів, здійснюється поточний контроль, результати якого заносяться до журналів обліку роботи академічної групи за національної системою оцінювання. Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання.

### **3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в інтернеті**

#### **Основна**

1. Великий В. М. Конфліктологія : навч. посіб. / В. М. Великий. - Херсон : Вид. Чуєв С.М., 2010. - 340 с.
2. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія / Л. Й. Гуменюк. - Львів : ЛьвДУВС, 2015. - 564 с.
3. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін.. - Х. : Право, 2012. - 128 с.
4. Конфліктологія : навч. посіб. / М.П. Гетьманчук, П.М. Гетьманчук, С.С. Гнатюк та ін.. - Львів : ЛьвДУВС, 2016. - 343 с.
5. Примуш М. В. Конфліктологія : Навч. посібник / М.В. Примуш. - К. : Професіонал, 2012. - 284 с.
6. Русинка І. І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами : Навч. посібник. - К. : Професіонал, 2013. - 336 с.
7. Скібіцька Л. І. Конфліктологія : навч. посіб. / Л.І. Скібіцька. - Київ : Центр учб. літ., 2016. – 383.
8. Тихомирова Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів / Є.Б. Тихомирова, С.Р. Постоловський. - Суми : Унів. кн., 2011. - 240 с.

#### **Додаткова**

1. Іванов В. М. Юридична конфліктологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Іванов, О. В. Іванова. – К.: МАУП, 2014. – 224 с.
2. Конфліктологія / за ред. проф. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Х.: Право, 2012. – 256 с.
3. Мадіссон В. Правова конфліктологія та юридичний конфлікт у приватних правовідносинах // Право України. — 2010. — №9.
4. Пірен М. І. Конфліктологія: підручник / М. І. Пірен. – К.: МАУП, 2011. – 484 с.

#### **Інформаційні ресурси в Інтернеті**

1. Єременко Л. В. Конфліктологія: навчальний посібник / Л. В. Єременко. – Мелітополь: ФО-П Однорог Т. В., 2018. – 219 с. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/shn/wp-content/uploads/sites/59/konfliktolohija-.pdf>
2. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д.

Воднік та ін. — Х. : Право, 2012. — 128 с. URL:  
[http://library.nlu.edu.ua/POLN\\_TEXT/POSIBNIKI\\_2012/Konfliktologiy\\_2012.pdf](http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/Konfliktologiy_2012.pdf)